

TREĆI ČOVEK

Lenjin i kontroverze Oktobarske revolucije

Marks, Englez, Lenjir...

Vujica Rešin Tucić

*Ukoliko se život vodi ciničnije, spartanske,
pruskije, boljševičkije, utoliko će on biti bolji.*

Ernst Jinger

Treći sleva

Marks i Engels, Ćirilo i Metodije, Vuk i Dositej, Karađorđe i Miloš, Mirko i Slavko, Kićanović i Dalipagić, Stanio i Olio, Mija i Čkalja, Radojka i Tine, Dragan i Milena, Tito i Kardelj... to su dvojci koji su obeležili moje detinjstvo i dečaštvo. Marks i Engels su sa tim bradama, kao i Volt Vitmen, nekako za mene prirodno pripadali devetnaestom veku. Elegantno odeveni, Engels sa nešto kraćom kosom i bradom. Na njihovom učenju mi smo gradili, i delom izgradili novo društvo, gde su proleterati trebalo da se konačno ujedine i da se približe kraju istorije, ostvarenju istorijskih lutanja naroda. Moja generacija i čitav narod kome pripadam određeni su tom ideologijom, bilo da su u njene maksime verovali, bilo da su od njih bežali u spoljnu ili unutrašnju emigraciju. Imao sam ambivalentna osećanja prema vrednostima socijalizma.

Ali taj, treći čovek u redu, kada se gleda zdesna nalevo, ćelav sa malom bradom, suvo-njavog lica, kosook, koga su kada je umro balsamovali kao nekada faraone, ostao je neka-ko u senci dvojca, zagonetan, pomalo i zazoran, neko ko je u Rusiji, suprotno učenjima dvojca da će revolucija izbiti u najrazvijenijim zemljama, gde je proletarijat najrazvijeniji, izvršio, odnosno poveo prvu socijalističku revoluciju. Njegovo učenje kao da je bilo rezervisano za starije, lenjinizam se nije proučavao u srednjoj školi i u gimnazijama, i ako jeste, tek u osnovnim crtama. Lenjin je pripadao socijalizmu pre Tita, nešto što je samo po sebi imalo puno mana, koje ćemo mi, kada odrastemo, uvideti. Dakle, pripadao je socijalizmu Kominterne, takođe nečemu zazornom, svetu gde su naši komunisti, Filip Filipović, Sima Marković i drugi... stradali jer su po nasledniku Lenjinovom – Staljinu, grešili, sve do imenovanja Tita na funkciju sekretara KPJ, koji se iskupio za grehe jugoslovenskih komunista na radu u Kominterni, a kasnije, u sukobu sa IB-om, osvetio smrt naših komunista u SSSR-u. Tito postaje generalni sekretar 1937. na vrhuncu Staljinovog terora, kada Osip Mandeljštam piše svoju „Odu Staljinu“, koja će mu doći glave sledeće godine u logoru na dalekom istoku.

Neko kaže da XX vek počinje u oktobru 1917. a završava se 1990. raspadom SSSR-a.

Zaborav Lenjina, divljenje za Staljina

Vlast u Rusiji danas glorifikuje Staljina, dok se Lenjin izbacuje ili potiskuje iz školske lektire ili se o njemu govori jako šturo. To je zato što je Staljin dobio rat, kažu, a Lenjin ga je izgubio mirom u Brestlitovsku, 1917, kao i rat protiv Poljaka 1919. godine, za koji se kasnije Staljin, navodno, osvetio masakrom poljskih oficira u Katinskoj šumi.

Putin glorifikuje te pobjede kojih je navodno u ruskoj istoriji bilo malo. Staljin je bio pobedio Hitlera u Drugom svetskom ratu. Posle Aleksandra I koji je ušao u Pariz posle Napoleonovog poraza, Rusija nije imala takvu pobjedu i takvog pobjednika kao što je bio Staljin. Građansko društvo se relativno snažno razvilo u okvirima jugoslovenskog društva samoupravnog socijalizma. Mislilo sam, krajem osamdesetih godina, da i drugi čekaju isto što i ja, da se to nekako mirno završi, da sivilo socijalizma iščili, kada podeli svakome ono što mu pripada, i da se povuče u istoriju. Da će, kada se on transformiše ipak ostati ono što je stvorio, a što je kompatibilno sa kulturom Zapada kojoj smo skoro u potpunosti bili okrenuti, iako se upravljački sloj još uvek sastajao i odlučivao ispod slike Trija plus Tito na kongresima i Titovom slikom u kancelarijama direktora i upravnika. Mi smo bili jedina antistaljinistička država u Evropi, ne računajući Albaniju, otvoreno suprotstavljena zvaničnoj sovjetskoj ideologiji. Za nas, Rusi su skrenuli sa pravog, Marks-Engels i Lenjinovog puta.

Lenjinova usamljenost

Oktobarska revolucija bila je velika i zbog toga što su se u njoj slile mnoge strasti i nezadovoljstva naroda u carskoj Rusiji gomilana tokom vekova. Pobjeda boljševičke revolucije bila je pobjeda podređenih i potlačenih celoga sveta. Ona je pokušala da unese radikalne promene u proizvodnim odnosima, prirodi političke vladavine, načinu donošenja odluka, raspodeli obradive zemlje i bogatstva. Za mnoge je ona bila svetlost posle masakara tokom Prvog svetskog rata, kada se svet opet vratio *status quo ante* poretku. Mnoge nacije su se posle tog rata politički oslobodile, ali pojedinci nisu. Takođe, ona je prekinula oportunističku Druge internacionale koja se posle Engelseve smrti zalagala za parlamentarnu borbu socijaldemokratskih stranaka, a umesto revolucije propagirala evolucionistički historizam. Glasanjem za ratne kredite u svojim parlamentima 1914. godine socijaldemokratske stranke u Evropi su same sebe delegitimisale.

Liberalni kritičari socijalizma i revolucije najčešće su nemilosrdni prema Lenjinu, on je za njih Staljinov otac, iz njega Staljin proishodi i zajedno se sa njim slavi. Lenjinovi momenti autoritarnosti relaksirali su Staljina koji je u svetskom komunističkom pokretu decenijama bio najveći autoritet u tumačenju lenjinizma.

Često se, kao po pravilu, u revolucijama događa da plodove revolucije iskoriste neke grupacije (vojne, političke) koje nisu imale revolucionarne ciljeve, ili su ih imale, ali kao posebne.

Pitanje opravdanosti revolucionarnog nasilja u marksističkoj filozofiji nikada nije do kraja rešeno: da li je nasilje inherentno socijalističkoj revoluciji, ili je ono njegova izdaja? Roza Luksemburg je, za razliku od Lenjina, bila protivnica revolucionarnog nasilja. S Lenjinom revolucionarno nasilje u diskursima levice dobija svoj legitimitet. On je postao svestan istorijske šanse koja se ukazala nakon Februarske, u osnovi buržoaske revolucije, i u sebi, u

interregnumu između dve revolucije našao moralno opravdanje za postupak preuzimanja vlasti od vlade Kerenskog, koja je, mora se reći, ostvarila neke vojne i državne uspehe. Ali uspesi buržoaske vlade nisu i uspesi revolucionarne vlade.

Lenjinov stav iznet u „Aprilskim tezama“, u trenucima „usamljenosti“, bio je da ne treba čekati da stvari naknadno sazru, već da treba podržati bilo koji novatorski pokret i pokušati ga usmeriti ka revolucionarnim rešenjima kako bi se u određenom trenutku preuzelo političko vođstvo. Boljševičke vođe, pa ni njegova žena, nisu ga podržali. Lenjin je znao nešto što su njegovi najbliži saradnici zaboravili: da revolucija samu sebe ovlašćuje.

„Kako da ne uzme vlast u ruke sa šačicom zaverenika“, govorili su cinici i kritičari boljševičke revolucije, kada se ona tih dana „kotrljala na ulicama Petrovgrada“. Oni koji bi da omalovaže boljševičku revoluciju kažu da je boljševicima bilo lako da tada uzmu vlast, jer je ruski narod bio izmučen, osiromašen, a ruska vojska trpela poraze, koju je navodno vlada Kerenskog ipak tokom letnjih meseci 1917. zaustavila.

Zar to nije bio krajnje humani akt u istoriji novovekovne Evrope, da se sklopi Brestlitovski mir, i da se kaže ruskim seljacima koji uludo ginu da se vrate kućama gde će svaki dobiti svoje parče, stotinama godina obećavane zemlje, nego da ginu za svoje spahije i novopečene buržuje. Lenjin je optuživan da je sklapanjem Brestlitovskog mira, Belorusiju i Ukrajinu poklonio Nemcima, koje su doduše nakon završetka rata pripojene Rusiji. Među samim marksistima Lenjin je optuživan da se služi jakobinskim metodama i da siluje istorijski tok, da je brzoplet i da je to što čini izneveravanje Marksa. Međutim, zagovornici revolucija bi mogli reći da se revolucija ostvaruje uvek u nekim konkretnim istorijskim uslovima koji imaju svoje specifičnosti i obeležja i da to traži revolucionara-praktičara od čijih će postupaka mnogi salonski revolucionari i idealisti okrenuti glavu. Lenjin je imao osećaj za vlast, opreznost, bio je taktičan i proračunat sa talentom za organizovanje i uspostavljanje neophodne discipline, govorio je da uvek treba iskoristiti slabost protivnika. Mirna revolucija će se dogoditi u razvijenim, industrijskim zemljama. Takvu je misao od Marksa preuzeo i Lenjin da bi je uoči i tokom revolucije preokrenuo. Stara je priča kako je revolucionarno klatno došlo na istok Evrope. Lenjin je govorio da se može zamisliti revolucija i na Zapadu, ali samo zamisliti.

Lenjin je na Oktobarsku revoluciju gledao kao na generalnu probu svetske revolucije koja će biti prevladana zapadnjačkom revolucijom i zbiće se „u tipično marksističkim uslovima“ i biće prava socijalistička revolucija. Lenjin, a kasnije i Staljin, za razliku od Trockog napuštaju ovakvo stanovište i prihvataju koncept „socijalizma u jednoj jedinog zemlji“.

Lenjin je tokom same revoluciji izmenio neke Marksove postavke. Đerđ Lukač ga je smatrao misliocem u rangu Marksa.

Partija, narod, država

Između očuvanja revolucije i pobede u ratu sa Poljskom, Lenjin 1919. bira prvo. Naravno da se to u ratničkom diskursu ne može smatrati uspehom. Evropa u to vreme, uviđajući opasnost od širenja revolucije, stvara kontrarevolucionarnu koaliciju u kojoj se nalazi 16 armija sveta, potpomognutih vojskama belih generala, lojalnih starom poretku. To su sve bila velika iskušenja za mladu sovjetsku republiku.

Revolucionarna svest ne leži u masama, kako se obično do tada mislilo u evropskoj socijaldemokratiji, već u političkoj stranci koja interpretira istoriju i njene zakonitosti. Radnički sindikati na Zapadu u to vreme nisu išli dalje od tredjunionizma koji je svoju borbu ograničio na ostvarenje ekonomskih prava. Radnik ne može u procesu proizvodnje spontano doći do političke svesti svoje klase, već ona do njega može doći samo spolja od strane političke partije, izvan sfere odnosa gospodara i radnika. U ratu i revoluciji svest o sopstvenom položaju sazreva mnogo brže i tu činjenicu je Lenjin iskoristio u Rusiji.

Lenjin u modi

Sedamdesetih godina otac je s posla donosio značke s Lenjinovim likom, a osamdesetih je čak nakratko Lenjin ušao u modu. Moj brat, student slikarstva, kroji je jakne od sukna i vatiranog materijala sa ruskom kragnom, a ja sam voleo da tamnosivu zakopčam do grla i da na nju zakačim značku sa Lenjinovim likom. Kapa lenjinka nosila se još dugo, kao i kozja Lenjinova brada. Trockog kao komesara vojske pamtimo sa lenjinkom mada postoje i snimci gde se on tokom revolucije i neposredno posle nje pojavljuje sa crnim šešikom širokog oboda.

Moju strast za marksizmom osamdesetih godina prošlog veka nisu rasplamsale studije, već čitanje srpskih i francuskih nadrealista koji su još dvadesetih godina spojili Marksa i Frojda, kao danas Slavoj Žižek Lakana i Lenjina. Privlačila me je mogućnost istovremene revolucije u društvu i u umetnosti, detabuiziranje društva i otvaranje polja iracionalnog. Kopernikanska mobilizacija i ptolomejsko razoružanje.

Nekako mi se uredalo u svest da je Lenjin prerano umro i da mu je Staljin oteo revoluciju. Možda je Lenjin odneo u grob ključ koji bi otvorio vrata spasa za revoluciju i spasio socijalizam ćorsokaka u koji je upao. To je bila moja misao koju sam ostavio sa Lenjinom, a koju sam mnogo kasnije pronašao kod Slavolja Žižeka. Možda u pravom trenutku, jer bi se nekoliko godina ranije sigurno podsmevao takvoj ideji.

Bilo mi je neobično kada sam našao, iako sam znao da interesovanje za marksizam u američkim i evropskim akademskim zajednicama stalno raste, da neko opet tematizuje Lenjina i njegovo učenje. Ono što je od marksizma bilo najprihvatljivije u novoj levici (jedan potpuno neodređen pojam) bila je praksis filozofija, Adorno, Frankfurtska škola, „mladi Marks“, razni mutirani marksizmi (sve ono čega se, s pravom, mislim, Žižek gadi). Već je bilo proteklo skoro dve decenije otkako je Zapad bacio na kolena Istok bez krvi. Najveći privredni rast u svetu beležila je Kina, zemlja sa komunističkom partijom na vlasti i zemlja koja najsnažnije podstiče kapitalističko bogaćenje.

Upravljanje, autoritet vođe, autoritarnost

Trojni sistem upravljanja koji je u Sovjetskom Savezu uveden 1917. godine, gde o svim pitanjima procesa proizvodnje i raspodele odlučuju zajednički fabrički komiteti, sindikat i uprava preduzeća, napušten je 1920. uvođenjem principa jednonačalija. Lenjin tada uviđa da je svaki tip kolektivnog upravljanja štetan. Ubrzo se nakon toga javlja radnička, kao i leva opozicija. Taj problem, istovremenog odumiranja države i potrebe njenog jačanja,

ostaće stalna protivrečnost socijalističkih revolucija. Lenjin je do kraja života prema ovoj temi ostao ambivalentan. Na nesreću, takve dileme Staljin nije imao.

U kritici Lenjinovog odnosa prema revolucionarnom nasilju koje je još tokom revolucije iznela Roza Luksemburg vladala je i vlada saglasnost u najvećem delu leveice. Jedan od najjačih izazova revolucije uvek je bio imperativ istovremenog očuvanja vlasti i ideala. Šta je sve dozvoljeno kako bi se osvojila vlast i sačuvala revolucija? Koliko daleko ona može da ide da bi sačuvala svoje vrednosti?

Lenjin je ukinuo frakcije, menjševike, radničku opoziciju, 1922. godine, nekoliko godina ranije esere, kada su vlast u potpunosti preuzeli boljševici. On je, time, kažu, zakucao ekseru u kovčeg boljševičke revolucije. Uvek kada se razmišlja o socijalističkoj revoluciji i njenom ostvarenju stiže se do momenta pluralizma odlučivanja, koliko duboko u društvo može da proдре proces odlučivanja i koliko dugo tu može da se zadrži i po koju cenu? Socijalističke zemlje nastale posle Drugog svetskog rata su svaka na svoj način, neuspešno, pokušavale da daju odgovor na to pitanje. Da li je moguće, mimo predstavničke demokratije, dati narodu vlast u ruke?

Po Lenjinu, demokratska diktatura se sastoji u tome da se demokratski sadržaji i odluke političkih organa, sovjeta pre svega (nastalih još u revoluciji 1905) podvrgnu proveri partije koja može nametnuti opštu volju. Ova se može tumačiti i tako da je to potrebno sve dok se partijska i narodna volja približno ne izjednače. Ali to, međutim, podrazumeva veru u nepogrešivost partije. Garant njene nepogrešivosti mora biti neki vidljiv i jasan autoritet, a to je vođa, harizmatički vođa proleterske revolucije. Ne treba sumnjati da je sva ova pitanja i Lenjin postavljao samome sebi i da se plašio odgovora na njih.

Glavni tokovi marksizma, *Filozofske sveske*, liberalna kritika, kraj socijalizma i početak kapitalizma u Srbiji

Glavni tokovi marksizma Lešeka Kolakovskog bila je jedna od poslednjih traženih knjiga marksističke filozofije u Jugoslaviji osamdesetih godina. Nekako se znalo da ona utvrđuje početak, razvoj i kraj marksizma, koji je navodno politički sahranjen padom Istočnog bloka deset godina kasnije. Tada sam negde i kupio, u nekom antikvarijatu, sredinom osamdesetih, po bagatelnoj ceni Lenjinove *Filozofske sveske*, jednu podebelu knjigu žutih, čvrstih korica.

Ali kako da čitam takvu knjigu (*Filozofske sveske*), kada mi se činilo da se sve ono za šta se pisac zalagao ruši pred našim očima. Knjige liberalnih autora, o kojima je počelo da se priča, trebalo je da nam odgovore šta se stvarno dogodilo u socijalizmu, knjige za kojima se žudelo, Berlinove, Poperove, Hajekove, Solženjicinove, Kunderine, Kestlerove, Orvelove, knjige koje su analizirale i utvrdile kako je socijalizam samog sebe demantovao, unesrećivši pre toga milione ljudi. Saznati šta se u našoj prošlosti zbilo znači osloboditi se tereta prošlosti, naći u njoj neko opravdanje za sebe.

Tako sam i dočekao kraj osamdesetih i sukob, po meni tada „normalnih“ otvorenih za promene koje moraju doći, Buce Pavlovića i Ivana Stambolića protiv Miloševića kao oličenja dogmatskog i birokratskog socijalizma, protiv kojeg se i Tito, javno se zalažući za samoupravljanje, borio, bar načelno, a koji mu je više ulazio na dvorišna vrata nego što je on uspevao da ga izbacila na glavna.

S radošću sam dočekivao prevode knjiga liberalnih klasika tokom devedesetih, a svoju marksističku i nadrealističku biblioteku premestio sam kod roditelja (koja se posle njihove smrti opet doselila kod mene).

Liberalizam i liberalna politička učenja u Jugoslaviji, kasnije Srbiji, propuštana su kroz prizmu antikomunizma i nacionalizma: veličana je ruska kulturna tradicija pre Oktobarske revolucije, ruski konzervativni filozofi i teolozi, knjige o gulazima, dela ruskih emigrantskih pisaca. Moje formativne godine, koliko god bio imun na nacionalizam, protekle su u znaku antikomunizma.

Godinama o političkim idejama nisam hteo da povedem razgovor sa ljudima koji nisu sa mnom delili liberalna uverenja. Horizont koji sam naslućivao iza liberalnih brana slobodi pojedinca od države činio mi se kao san, nešto što će crno-beli film socijalizma zameniti punim kolorom. Ali fotografije i filmovi u koloru, uništivši nam crno-belu iluziju, otkrili su nam i nešto ne toliko blistavo i lepo kao u našim snovima, a da nam pri tom nisu otkrili Realno.

Ali šta se dogodilo kada su zemljom u kojoj živim zavladaile partije koje su se mogle nazvati liberalno-demokratskim: državna i društvena imovina privatizovana je najvećim delom po autsajderskom modelu, prodana je onima koji su imali novca da je kupe, a koji su često i sami obezvređivali istu tu imovinu, ili su od nje na razne načine oduzimali kapital za kasniju kupovinu. Ono što je 1990. Ante Marković nazvao „titular svojine“ sada je poprimilo groteskni i tragičan izgled. Ko se sve nije pojavio kao novi titular svojine? Mislili smo kada svojina dobije svoje nominalne vlasnike sve će biti lakše.

Birokratizacija vlasti, po liberalnim kritičarima, dovodi do autoritarizma i diktature. Postavlja se pitanje kako joj stati na put. Liberalizam ima svoje odgovore na to. To su mehanizmi podele vlasti, provere vlasti radom „javnog uma“. Međutim, ispostavlja se da je takav sistem složen i osetljiv i da svako veće narušavanje, odnosno prelaženje u vanredne situacije ili stanje, trajnije remeti osnovne strukture vlasti, odnosno da je proces stabilizacije sistema predug i neizvestan. Ovo je naročito izraženo u bivšim socijalističkim državama.

Profesionalni revolucionar i kvarenje vlasti

U Oktobarskoj revoluciji bilo je neizvesno ko će odneti pobedu, koja frakcija, koji vođa. Eseri za prvu ustavotvornu skupštinu osvajaju četiri stotine poslanika, a boljševici sto sedamdeset. Mi istoriju tumačimo imajući na umu njene završne događaje i posledice, često bez analize dinamike sila u njima i analize privremenih rešenja koja su u datom trenutku posmatrana kao trajna.

Lenjin je uvideo, i to mu je tokom narednih decenija uvek uzimano za zlo, da je za socijalističku revoluciju neophodno stvoriti profesionalnog revolucionara koji mora da bude i posvećeni intelektualac, ali i da potpuno razume klasni položaj proletarijata i njegovu istorijsku ulogu. Proletarijat treba da ima svoje klasne političare koji ne smeju da budu gori od buržoaskih političara. Do tada se na to pitanje nije tako gledalo. Marks nije imao na umu takav tip revolucionara.

Lenjin je u revoluciju uneo ono što ženska duša Roze Luksemburg nije mogla da opravda – taktičku bezobzirnost.

Revolucionar može i da izgubi želju da transformiše vlast, da dođe u iskušenje da se prepusti povlasticama koje vlast daje. Čuvanje tekovina revolucije gotovo po pravilu postaje izgovor za čuvanje *statusa quo*. Privilegije vlasti koje su osvojene i stečene u revoluciji postaju tako prepreka hodu revolucije ka njenim određenim ciljevima. Trocki je tvrdio da postoji samo permanentna revolucija. Često se na levisi raspravljalo da li ona mora i koliko da traje i kada dolazi trenutak konsolidacije. U kom trenutku revolucija proizvodi višak, one koji otpadaju sa trenutne piramide moći? Koliko se sme ići ka slobodi a da ona ne ugrozi tekovine revolucije? Da li napredak u slobodi proizvodi neprijatelja, i ako ga proizvodi, kako se prema njemu ophoditi?

Kada se revolucija odbranila i kada se boljševička vlast konsolidovala, Lenjin je u svojim poznim spisima umereniji, postavši svestan ekonomske i kulturne nerazvijenosti ruskih masa shvatio je da ne postoji šansa da narodi Sovjetskog Saveza neposredno pređu u socijalizam i da se mora voditi politika koja koristi i buržoaske metode društvenog razvoja: Lenjin se suočio sa opasnošću da bi primena komunističkih ideja na selu bila pogubna, da bi time mogao da se uništi preostali potencijal sela, na kojem bi pre svega trebalo da se sprovede kulturna revolucija.

Staljin, odlučivši se za „izgradnju socijalizma u jednoj državi“, nije bio toliko oprezan i umeren.

Strah i nada

Decenijama su progresivni ljudi sa velikom nadom gledali na Sovjetski Savez, većina ne znajući šta se tamo sve događa, čak ni posle Drugog svetskog rata. Pobjeda Sovjeta nad nacistima u ratu dala je novi legitimitet socijalizmu. Za mnoge siromašne zemlje sveta, novooslobođene bivše kolonije, zemlje koje su pretrpele velika razaranja i ljudske gubitke u ratu, SSSR je predstavljao novu nadu, otvarao novi horizont.

Predstave koje steknemo u trenucima oduševljenja, međutim, veoma teško ustupaju mesto naknadnoj predstavi do koje dolazimo, a koja je bliža stvarnosti od prve.

Na koji način je propala boljševička revolucija pod Staljinom i da li je ona bila samo nastavak propasti koja je počela još pod Lenjinovim vođstvom ili je cena svakog konsolidovanja revolucije njeno izneveravanje, neka su od pitanja koja se i danas postavljaju. Kažu da je Staljin došao na vlast tako što je puno putovao po unutrašnjosti Rusije i držao duge partijske sastanke, često korumpirajući lokalne funkcionere i tako već za Lenjinova života počeo da gradi svoj sistem vlasti, dok se u politbiuro raspravljalo o doktrinarnim pitanjima revolucije i socijalizma.

Često se zaboravlja da su sve do 1922. paralelno opstajali menjševici i eseri u sovjetima i da se Lenjin do tada nije isključivo zalagao za monolitnu partiju. Zanimljivo je da su se upravo menjševici, nasuprot boljševicima, zalagali za anticentralističku organizaciju nasuprot centralizmu, i da su tačno predvideli da će velika koncentracija vlasti neizbežno dovesti do bonapartizma i političkog terora. S druge strane, eseri su kritikovali boljševičku tezu da „cilj opravdava sredstvo“ i zalagali se za etički socijalizam. Ipak, najžešći je bio sukob anarhista i boljševika. Anarhisti su propagirali slobodnu federaciju komuna i širili veru da se radništvo može emancipovati vlastitom spontanom aktivnošću. Mora se priznati da će

se ovo poslednje najviše dopasti svakome kod koga se rodila vera u socijalizam. Zaboravlja se, međutim, da se svaka revolucija događa u nekoj državi koja nasleđuje neku prethodnu i da ona svakodnevno mora da funkcioniše, čak i u vanrednom stanju, da se revolucionarna sloboda, koja gotovo postaje materijalna, kada se učini da se ono Realno može dotaći, da je simboličko ne može zahvatiti, gubi u mirnodopskoj konstituciji vlasti.

Staljinizacija

Odumiranje države je velika tema marksističke filozofije. Vera da će se vlast opet vratiti u komune, u fabrike, da će se spustiti do naroda, ne traje dugo. Stanje narodne vladavine teško je zadržati. Narod ima svoje ćudi, a institucije vladavine su zamišljene da sam narod osiguraju od takvih ćudi, ali ne i da ga istovremeno ne zarobe. Da li je to previše imperativa za jedno društvo koje je u diktaturi proletarijata još uvek podeljeno?

Staljin kao da je znao šta će nastupiti i spremno je dočekao borbu za vlast koja je imala nekoliko faza. On je huškao članove politbiroa jedne na druge, neke je kasnije likvidirao, na kraju ostao gotovo sam, i on možda, na svoj način „usamljen kao Lenjin“. Staljin je transformisao boljševičku Rusiju u ono što gotovo da nije imalo nikakve veze sa boljševičkom revolucijom.

Institucionalna degeneracija boljševizma započela je kada je sam Lenjin ukinuo frakcije. Lenjinove nedoumice oko protivrečnosti koncepta odumiranja države i dnevno-političke potrebe jačanja države razrešio je Staljin tako što je utvrdio da država „odumire jačajući“, što je značilo ozvaničenje totalitarnog režima. Zanimljivo je da se tih godina i na Zapadu u Nemačkoj i Italiji javljaju koncepti totalne države (Dentile, Šmit) kao suprotnost liberalnoj državi pojedinaca.

Buharin je 1926. godine, stajući na Staljinovu stranu a protiv Kamenjeva, Trockog, Zinovjeva i Lenjinove žene, Nadežde Krupske, govorio da postojanje frakcija vodi do legalizacije partija političke demokratije što znači skretanje s puta proleterske revolucije, izdaju revolucije. Kasnije će, nakon eliminacije pomenute četvorke i on stradati u staljinističkim čistkama tridesetih godina. Takvi zahtevi se ponavljaju kasnije u gotovo svim socijalističkim državama: ideologija oslobođenja mora se braniti zabranama i represijom.

U sistemu kakav je Staljin uspostavio tridesetih godina cena sigurnosti je neprekidno rasla tako da na samom kraju cena gubitka slobode nije bila previsoka. Na slobodu, kao na jednu od najvećih vrednosti revolucije, potpuno se zaboravilo. Birokratizacija države odvija se i predstavlja glavni vid totalitarizacije društva. U početku tolerisana „radi efikasnosti rukovođenja“ tridesetih godina postaje legalizovana, prihvaćena kao nužnost upravljanja zajedno sa privilegijama koje iz nje proističu. Kasnih tridesetih izgradnja logora napreduje brže od izgradnje stanova. Krivični zakon predviđa i kažnjavanje dece ispod četrnaest godina za kontrarevolucionarnu delatnost za koju je bila predviđena i smrtna kazna. Čitav sistem je zapravo bio zasnovan na malograđanskoj, birokratskoj degeneraciji jednog dela upravljačkog kadra i na širokoj penetraciji malograđanskih i karijerističkih elemenata u aparat. Pobedu birokratske države nad proleterskim masama Trocki označava kao „sovjetski termidor“.

Mediji su za Staljina bili samo „instrument pomoću kojeg se partija svakodnevno obraća radničkoj klasi“. U celom sistemu funkcionisao je tzv. stratifikovani sistem informacija, bila je ograničena upotreba statistike, zavedena je stroga cenzura u izdavačkim preduzećima i časopisima, ograničeni su stručni kontakti sa strancima, postojale su liste dozvoljenih tema doktorskih disertacija. Nešto slično događalo se i u Nemačkoj tih godina, kada je jedan nacistički propagandista tvrdio da Hitler koristi vladu samo zato što ne može sve sam da uradi.

Intelektualci na Konferenciji međunarodne organizacije revolucionarnih pisaca u Harkovu 1930, na kojoj su između ostalih bili Luj Aragon i Luj Ferdinand Selin (iz Kraljevine Jugoslavije bio je Oto Bihalji Merin), nisu uvideli dokle je Staljin doveo Rusiju i kuda je vodi. Oni nisu znali za glad u Ukrajini, kada je nekoliko miliona ljudi umrlo, ili barem o tome nisu pisali, mada u izvesnom smislu L. F. Selin jeste, ali on je zbog naklonosti Nemcima tokom okupacije Francuske posle rata diskreditovan.

Veliku krivicu za afirmaciju Staljina i staljinističkog marksizma snosi evropska levica, naročito francuska koja je do poznih sedamdesetih, pa i kasnije, čvrsto verovala i vezivala se za sovjetsku partiju. U mnogim levim partijama dugo su opstajali staljinisti, a i trockizam (koji je, međutim, nešto sasvim drugo) potrajao je i posle smrti Lava Trockog. Danas se u retorici pojedinih antizapadnjaka i antiglobalista reafirmiše staljinizam kao i lik i delo samog Staljina.

I zaista je Staljin 1945. godine pobedio Hitlera i bacio zastavu sa svastikom sa Rajhstaga. Zaista, to je bila pobeda boljeg dela čovečanstva, ne geografski, nego metafizički, jedan totalitarizam pobedio je drugi, bez obzira na to što je nacizam bio gori i tragičniji od staljinizma, i što ih nipošto ne bi trebalo izjednačavati.

Krize i „povratak u budućnost“

Za samo nekoliko godina, od početka svetske ekonomske krize 2008, ideja liberalne demokratije je neverovatno diskreditovana, javno polje politike i u najrazvijenijim državama zapljusnuli su banalnost i kič, a stare superiorne liberalne ideje: podele vlasti, kontrole vlasti, ljudskih prava, svetosti privatne svojine i privatnog domena, počele su da blede. Razmere potencijalnih sukoba i akcidenata najednom su smanjili planetu, narasla je svest da svaki veći sukob, ma gde u svetu da se dogodi, može da destabilizuje čitav svet: vetrom nošen zagađeni radioaktivni oblak, mali požar na berzama koji potpaljuje požar u svetskoj ekonomiji, pucanje finansijskih balona, mobilnost klimatskih katastrofa, nestabilnost muslimanskih država, itd.

Kriza u kojoj se svet danas nalazi, ili tačnije krize, koje se sve više dodiruju i preklapaju, pa čak i akumuliraju, zahtevaju od nas da još jednom postavimo pitanja vrednosti koje je stvorila Oktobarska revolucija.

Mi smo, čini se, olako odbacili političke vrednosti koje su nastale u Oktobarskoj revoluciji i pratile sve druge socijalističke revolucije, manje ili više u XX veku: internacionalizam, solidarnost, socijalnu jednakost, bratstvo naroda, jednakost rasa. Trebalo bi danas da se više solidarišemo u posledicama i odgovornostima svetskih kriza, da socijalizujemo na svetskom nivou umnožavajuće opasnosti masovnih kršenja ljudskih prava, kršenja sporazuma o naoružanju, terorističkih napada, klimatskih promena i nepogoda, bolesti i epide-

mija, gladi, siromaštva i devastacije država i društava, porast broja izbeglica i apatrida, nasilne promene granica itd.

Neke od vrednosti Oktobarske revolucije, kao što je pravo na samoopredeljenje, danas se zloupotrebljavaju: od strane nacionalnih elita i u međunarodnoj areni, kao i u obračunima velikih država i njihovim upravljanjima krizama.

Susret Srba sa socijalizmom ne otpočinje boljševičkom revolucijom i izveštajima Stanislava Vinavera za *Politiku*, već četrdeset godina ranije kao jedna od ideja čijim ispunjenjem, činilo se tada malobrojnim srpskim socijalistima, Srbija može nadoknaditi svoj zaostatak za Evropom. Neke od tih ideja „ruskog narodnjačkog socijalizma“ Černiševskog i Hercena opstale su u svesti Srba do danas, mutirajući u međuvremenu. Tom pokretu je pripadao, doduše nakratko, i Nikola Pašić. Opasnost da se takav socijalizam veoma brzo pretvori u ratoborni nacionalizam i šovinizam uvek je neposredna. Čini mi se da je takvo stanje, opasno približavanje nacionalizma i socijalizma, oduvek bilo predvorje fašizacije društva. Zbog toga bi možda još jednom trebalo povesti raspravu o socijalizmu. Zaključci o njemu i njegovoj prirodi i prisustvu u srpskoj kulturi nisu doneti.

Naš (srpski) rastanak sa socijalizmom je potrajao. Mi smo bili u jednom trenutku kao oni gerilci koji ne znaju da se rat davno završio i da svet živi u miru, da su pobednici i poraženi odavno već označeni. Mi i sada, kada je zavladao mir, skoro dve decenije, živimo u ekonomskoj i proizvodnoj prošlosti sa obnavljanjem pauperizacije i rađanjem prekarijata i kao takvi trebalo bi da smo, paradoksalno, bliži Lenjinovom Događaju i revoluciji, a mi smo u ovom trenutku verovatno društvo koje je najdalje od toga. Gubitak vere u revoluciju i odvratanje glave od nje sigurno je jedan od najtragičnijih trenutaka u modernoj istoriji.